अस्यार्थः । नाम श्रीकृष्णदासेत्यादि । मन्त्रः श्रीगुरोः सकाशात् मन्त्रग्रहणम् । यागः होमपूर्व्वकयथाविधिदीक्षाग्रहणमित्यर्थः । नव इन्द्याकर्म्माणि पूजासम्बन्धिकृत्यानि श्रवणादीनि पाद्मोक्तार्च्चनादीनि वा सर्व्वेषां तेषां पूजाङ्गत्वात् । तानि च तत्रैवोक्तानि । यथा,—

"अर्च्चनं मन्त्रपठनं यागयोगौ महात्मनः ।
नामसङ्कीर्त्तनं सेवा तच्चिह्नैरङ्कनं तथा ।
तदीयाराधनं चर्य्या नवधा भिद्यते शुभे ! ॥"

अर्थपञ्चकं चत्वारो चत्वारो धर्म्मादयः पुरुषार्थाः पञ्चमपुरुषार्थश्च भक्तिः । यद्वा पञ्चतत्त्वानि अनात्मात्मपरमात्मपरमेश्वरतद्भक्तानां याथार्थ्यानि । इति तट्टीका ॥ * ॥

एकान्तिता गारुड़े ।

"एकान्तेन सदा विष्णौ यस्माद्देवे परायणाः ।
तस्मादेकान्तिनः प्रोक्तास्तद्भागवतचेतसः ॥"

तद्विज्ञानेनानन्यपरता एकादशे उद्धवप्रश्नोत्तरे ।

"ज्ञात्वाज्ञात्वाथ ये वै मां यावान् यश्चास्मि यादृशः ।
भजन्त्यनन्यभावेन ते वै भागवता मताः ॥"

भागवते । ११ । ३ । ५० ।

"न कामकर्म्मबीजानां यस्य चेतसि सम्भवः ।
वासुदेवैकनिलयः स वै भागवतोत्तमः ॥"

सा च एकान्तिता चतुर्द्धा । तत्र धर्म्मानादरेण श्रीमदुद्धवप्रश्नोत्तर एव ।

"अज्ञायैवं गुणान् दोषान् मयादिष्टानपि स्वकान् ।
धर्म्मान् सन्त्यज्य यः सर्व्वान् मां भजेत् स च सत्तमः ॥"

गीतायाञ्च ।

सर्व्वधर्म्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वां सर्व्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥
यदा यस्यानुगृह्णाति भगवानात्मभावितः ।
स जहाति मतिं लोके वेदे च परिनिष्ठताम् ॥"

अन्यसर्व्वनिरपेक्षता भागवते श्रीमद्भगवदुद्धवसंवादे ऐलोपाख्याने ।

"सन्तोऽनपेक्षा मच्चित्ताः प्रशान्ताः समदर्शिनः ।
निर्म्ममा निरहङ्कारा निर्द्वन्द्वा निष्परिग्रहाः ॥"

तत्रैव तृतीये श्रीकपिलदेवहूतिसंवादे ।

"त एते साधवः साध्वि ! सर्व्वसङ्गविवर्ज्जिताः ।
सङ्गस्तेष्वथ ते प्रार्थ्यः सङ्गदोषहरा हि ते ॥"

विघ्नाकुलत्वेऽपि मनोरतिपरता स्कान्दे ।

"यस्य कृच्छ्रगतस्यापि केशवे रमते मनः ।
न विच्युता च भक्तिर्वै स वै भागवतो नरः ॥
आपद्गतस्य यस्येह भक्तिरव्यभिचारिणी ।
नान्यत्र रमते चित्तं स वै भागवतो नरः ॥"

प्रेमैकपरता च भागवते पञ्चमस्कन्धे श्रीऋषभदेवस्य पुत्त्रानुशासने ।

"ये वा मयीशे कृतसौहृदार्थां
जनेषु देहम्भरवार्त्तिकेषु ।
गृहेषु जायात्मजरातिमत्सु
न प्रीतियुक्ता यावदर्थाश्च लोके ॥"

राति मित्त्रं धनं वा ।

"त्रिधा प्रेमैकपरता प्रेम्नः स्यात्तारतम्यतः ।
उत्तमा मध्यमा चासौ कनिष्ठा चेति भेदतः ॥"

तत्रोत्तमा यथा एकादशे हरियोगेश्वरोत्तरे ।

"सर्व्वभूतेषु यः पश्येद्भगवद्भावमात्मनः ।
भूतानि भगवत्यात्मन्येष भागवतोत्तमः ॥
स्वेष्टदेवस्य भावं यः सर्व्वभूतेषु पश्यति ।
भावयन्ति च तान्यस्मिन्नित्यर्थः सम्मतः सताम् ॥"

तृतीये श्रीकपिलदेवहूतिसंवादे ।

"मय्यनन्येन भावेन भक्तिं कुर्व्वन्ति ये दृढ़ाम् ।
मत्कृते त्यक्तकर्म्माणस्त्यक्तस्वजनबान्धवाः ॥"

एकादशे श्रीहरियोगेश्वरोत्तरे च ।

"विसृजति हृदयं न यस्य साक्षा-
द्धरिरवशाभिहितोऽप्यघौघनाशः ।
प्रणयरसनया धृताङ्घ्रिपद्मः
स भवति भागवतप्रधान उक्तः ॥"

तत्रैव मध्यममाह हरियोगेश्वरोक्तावेव ।

"ईश्वरे तदधीनेषु वालिशेषु द्विषत्सु च ।
प्रेममैत्रीकृपोपेक्षा यः करोति स मध्यमः ॥"

कनिष्ठता तत्रैव ।

"अर्च्चायामेव हरये पूजां यः श्रद्धयेहते ।
न तद्भक्तेषु चान्येषु स भक्तः प्राकृतः स्मृतः ॥
श्रद्धया पूजनं प्रेमबोधकं भक्त इत्यपि ।
प्रेम्णो हि करणात्तत्तु स्वलं भक्तानपेक्षणात् ॥
लक्षणानि च यान्यग्रे भक्तैर्लेख्यानि तान्यपि ।
बन्दनादीनि विद्यन्ते येषु भागवता हि ते ॥
एतानि लक्षणानीत्थं गौणमुख्यादिभेदतः ।
ऊह्यानि लक्षणान्येवं विवेच्यानि पराण्यपि ॥
ईदृग्लक्षणवन्तः स्युर्दुर्लभा बहवो जनाः ।
दिया हि मणयो यत्नं न वर्त्तन्ते इतस्ततः ॥"

अतएवोक्तं मोक्षधर्म्मे नारदीये ।

जायमानं हि पुरुषं यं पश्येन्मधुसूदनः ।
सात्त्विकः स तु विज्ञेयो भवेन्मोक्षार्थनिश्चयः ॥"

इति श्रीहरिभक्तिविलासे १० विलासः ॥

भगवान्, [त्] (भगः "ऐश्वर्य्यस्य समग्रस्य वीर्य्यस्य यशसः श्रियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इतीङ्गना ॥" इत्युक्तलक्षणं षडैश्वर्य्यमस्यास्तीति । भग + नित्ययोगे मतुप् मस्य वः ।) पुं बुद्धः । इत्यमरः । १ । १ । १३ ॥ श्रीकृष्णः । यथा,—

"भगवानपि ता रात्रीः शारदोत्फुल्लमल्लिकाः ।
वीक्ष्य रन्तुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः ॥"

इति श्रीभागवते १० स्कन्धे २६ अध्यायः ॥

पूज्ये त्रि । इति मेदिनी ॥ भगवत्स्वरूपं यथा,

"मनुरप्याह वेदार्थं स्मृत्वा यन्मुनिसत्तम ! ।
तदेतत् श्रूयतामत्र संबन्धे गदतो मम ॥
द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये शब्दब्रह्म परञ्च यत् ।
शब्दब्रह्मणि निष्णातः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥
द्वे विद्ये वेदितव्ये वै इति चाथर्व्वणी श्रुतिः ।
परया त्वक्षरप्राप्तिरृग्वेदादिमयापरा ॥
यत्तदव्यक्तमजरमचिन्त्यमजमक्षयम् ।
अनिर्द्देश्यमरूपञ्च पाणिपादाद्यसंयुतम् ॥
विभुं सर्व्वगतं नित्यं भूतयोनिमकारणम् ।
व्याप्यव्याप्तं यतः सर्व्वं तं वै पश्यन्ति सूरयः ॥
तद्ब्रह्म तत् परं धाम तद्ध्येयं मोक्षकाङ्क्षिणा ।
श्रुतिवाक्योदितं सूक्ष्मं तद्विष्णोः परमं पदम् ।
तदेव भगवद्वाच्यं स्वरूपं परमात्मनः ॥
वाचको भगवच्छब्दस्तस्याद्यस्याक्षरात्मनः ।
एवं निगदितार्थस्य स तत्त्वं तस्य तत्त्वतः ॥
ज्ञायते येन तज्ज्ञानं परमन्यत्त्रयीमयम् ॥
अशब्दगोचरस्यापि तस्यैव ब्रह्मणो द्विज ! ।
पूजायां भगवच्छब्दः क्रियते ह्यौपचारिकः ।
शुद्धे महाविभूत्याख्ये परे ब्रह्मणि वर्त्तते ।
मैत्रेय ! भगवच्छब्दः सर्व्वकारणकारणे ॥
संभर्त्तेति तथा भर्त्ता भकारोऽर्थद्वयान्वितः ।
नेतागमयिता स्रष्टा गकारार्थस्तथा मुने ! ॥
ऐश्वर्य्यस्य समग्रस्य वीर्य्यस्य यशसः श्रियः ।
ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षण्णां भग इतीङ्गना ॥
वसन्ति यत्र भूतानि भूतात्मन्यखिलात्मनि ।
स च भूतेष्वशेषेषु वकारार्थस्ततोऽव्ययः ॥
एवमेव महाबाहो ! भगवानिति सत्तम ! ।
परमब्रह्मभूतस्य वासुदेवस्य नान्यगः ॥
तत्र पूज्यपदार्थोक्तिपरिभाषासमन्वितः ।
शब्दोऽयं नोपचारेण अन्यत्र ह्युपचारतः ॥
उत्पत्तिं प्रलयञ्चैव भूतानामागतिं गतिम् ।
वेत्ति विद्यामविद्याञ्च स वाच्यो भगवानिति ॥
ज्ञानशक्तिबलैश्वर्य्यवीर्य्यतेजांस्यशेषतः ।
भगवच्छब्दवाच्यानि विना हेयैर्गुणादिभिः ॥"

इति विष्णुपुराणे ६ अंशे ५ अध्यायः ॥

अपि च ।

"परमात्मा च भगवान् विष्वक्सेनो जनार्द्दनः ।
तद्भक्तिमान् भागवतो नाल्पपुण्यैर्हि जायते ॥
भगवच्छासनालम्बी भगवच्छासनप्रियः ।
भगवद्भक्तिमास्थाय वत्स ! भागवतो भव ॥
भगवान् भूतभव्येशो भूतादिप्रभवोऽव्ययः ।
भावेन तं भजस्वेशं भवभङ्गकरं हरिम् ॥
भजस्व भावेन विभुं भगवन्तं भवेश्वरम् ।
ततो भागवतो भूत्वा भवबन्धात् प्रमोक्ष्यसि ॥"

इत्याद्यौ वह्निपुराणे वैष्णवक्रियायोगे यमानुशासनो नामाध्यायः ॥ अन्यच्च ।

"महतां क्षुद्रजन्तूनां सर्व्वेषां जीविनां सदा ।
स्रष्टा पाता च शास्ता च भगवान् करुणानिधिः ॥"

इति ब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे २५ अध्यायः ॥

षडैश्वर्य्यान्वितः । स च परमेश्वरः । तन्नामविशेषस्य सेवनं यथा,—

"अथ श्रीभगवन्नाम सदा सेवेत सर्व्वतः ।
तन्माहात्म्यञ्च विख्यातं सङ्क्षेपेणात्र लिख्यते ॥
अथ श्रीभगवन्नामविशेषस्य च सेवनम् ।
ऋषिभिः कृपयादिष्टं तत्तत्कामहतात्मनाम् ॥"

अथकामविशेषेण श्रीभगवन्नामविशेषसेवामाहात्म्यम् । तत्र पापक्षयार्थं कौर्म्मे । यथा,—

"श्रीशब्दपूर्व्वं जयशब्दपूर्व्वं
जयद्वयादुत्तरतस्तथा हि ।
त्रिः सप्तकृत्वो नरसिंहनाम
जप्तं निहन्यादपि विप्रहत्याम् ॥"